

Йордан Баев

КГБ в България

Сътрудничеството
между съветските
и българските
тайни служби
(1944 – 1991)

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

- © Йордан Баев, *автор*
- © Пламен Димитров, *редактор*
- © Станимира Вътева, *отговорен редактор*
- © Мирела Мишева, *коректор*
- © Александра Младенова, *художник на корица*
- © Николеета Бойчева, *графично оформление*

„БИ 93“ ООД
София, 2021 г.

ISBN: 978-619-7496-82-6

Йордан Баев

КГБ в България

Сътрудничеството
между съветските
и българските
тайни служби
(1944 – 1991)

Предговор към второто издание

През септември 2009 г. се появи първото издание на „КГБ в България“ и в следващите три месеца според неофициални медийни класации неизменно беше сред най-търсените нови книги от всички жанрове в столичните книжарници. Това наложи година по-късно допълнително допечатване на още екземпляри, но и те привършиха междуременно и книгата неусетно се превърна в библиографска рядкост. Преди три години Военно издателство също приключи своето съществуване като самостоятелен културен институт в системата на Министерството на отбраната. Тъй като продължавам да водя няколко бакалавърски и магистърски курсове по разузнавателна история в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, налагаше се дори и студентите да ползват този монографичен труд единствено в централните библиотеки.

Обяснима е поради това незабавната ми положителна реакция към любезното предложение на Иван Кънчев и Марио Мишев от сдружение „Българска история“ за ново второ издание на „КГБ в България“. Още повече че за по-малко от десетилетие това издателство със своите модерни визии и инициативи се наложи в културното пространство, обединявайки своите предимно млади читатели с мотото „Вдъхваме нов живот на българската история“.

Няколко месеца след излизането на първото издание бе публикуван и разширеният електронен вариант на документален сборник по същата тема с обем от над 2800 страници, който създадохме като първи том от документалната поредица на Комисията за досиетата „Из архивите на ДС“. През изминалите години бяха подготвени над петдесет тома от тази поредица. В тях са обнародвани още редица документални материали, свързани със сътрудничеството между българските и съветските тайни служби в годините на Студената война. Сами по себе си архивните документи са важно и необходимо градиво за всяко съвременно историческо изследване. За обективно реконструиране и обяснение на историческите събития и явления обаче е нужно също използване на адекватен научен методологически инструментариум, особено когато става дума за сложна интердисциплинарна материя, каквато е разузнавателната история.

През последното десетилетие станаха достъпни и архивите на българското военно разузнаване, което ни позволи да подготвим и издадем първата двутомна история на тази институция с над стогодишно съществуване. Във втория том на изданието специално внимание беше отделено на следвоенното сътрудничество между българското и съветското военно разузнаване и многонационалното сътрудничество между източноевропейските военноразузнавателни органи в рамките на Варшавския пакт.¹ С тази публикация бе допълнена една празната в по-общата тема за контактите и взаимовъздействието между тайните служби на България и Съветския съюз в продължилия близо половин век двуполюсен конфронтационен модел в системата на международните отношения. Междувременно историята на българските разузнавателни институции беше представена и в някои авторитетни международни издания в чужбина², което предизвика допълнителен интерес по темата извън страната. По стечение на обстоятелствата предложението за второ издание на „КГБ в България“ съвпадна със завършването на друг авторски монографичен труд „Американското разузнаване и България 1941-1991“, с което паралелно се разкрива отношението и политиката към България и на двете глобални свръхсили в следвоенната епоха.

Във второто издание на монографията са направени корекции единствено при справочния апарат, тъй като след излизането на първото издание архивите на МВР и НРС бяха прехвърлени съгласно законовите разпоредби в новия централизиран архив на Комисията за досиетата. Също така материалите от служебния архив (явно деловодство) на министерството на външните работи за периода до 1975 г. бяха предадени съгласно установения ред в Централния гържавен архив на Република България. Проучването на архивите на военното разузнаване от своя страна даде възможност за по-де-

¹ Баев, Йордан. История на българското военно разузнаване, т. 2, 1955 – 2018, (София: Изток-Запад, 2019).

² Например: Baev, Jordan. "Von der Entspannung zur Kriegspsychose. Die bulgarischen Sicherheitsdienste und der letzte Höhepunkt des Kalten Krieges 1975 – 1985". in: *Militar und Staatssicherheit im Sicherheitskonzept der Warschauer-Pakt-Staaten*, (Berlin: Ch. Links Verlag, 2010), s. 341 – 358; Baev, Jordan. "Bulgaria: A Centenary Unknown History". in: *The Handbook of European Intelligence Cultures*, (Lanham: Rowman & Littlefield, 2016), p. 53 – 67; Baev, Jordan. "Bulgarian State Security and international terrorism". in: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, (London: J. B. Tauris, 2021), p. 143 – 166.

тайлно прецизиране на структурата на РУ-ГЩ в приложените съпоставителни таблици в края на книгата. Останалото съдържание на труда отговаря на първоначалното издание.

проф. Йордан Баев
юни 2021 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	10
Първа глава	
Съветническият апарат на КГБ в България	37
Втора глава	
Двустранни консултации и споразумения	104
Трета глава	
Обмен на разузнавателна информация: секретните справки на КГБ	149
Четвърта глава	
Съвместни операции	223
Пета глава	
Оперативно-техническо взаимодействие и специално обучение	301
Шеста глава	
Разузнавателно и контраразузнавателно сътрудничество с трети страни	337
ПОСЛЕСЛОВ	387
ИЗТОЧНИЦИ И БИБЛИОГРАФИЯ	390
Приложение 1	
Кореспонденция между ръководствата на КГБ и МВР/КДС (1960 – 1989)	411
Приложение 2	
Паралелни структури на КГБ и ДС	439

CONTENTS

Introduction	10
Chapter One	
KGB Advisory Staff in Bulgaria	37
Chapter Two	
Bilateral Consultations and Agreements	104
Chapter Three	
Intelligence Exchange: the Secret KGB Information	149
Chapter Four	
Joint Covert Operations	223
Chapter Five	
Operational and Technical Interactions and Special Training	301
Chapter Six	
Intelligence and Counterintelligence	
Cooperation with Third Countries	337
Afterword	387
Sources and Bibliography	390
Appendix 1	
Correspondence between KGB-MVR/DS leadership (1960 – 1989)	411
Appendix 2	
KGB/DS Parallel Structures	439

Въведение

Призрактът на тайните служби периодично разбунва общественото съзнание в България от началото на прехода до наши дни. Паралелно със сенките на Държавна сигурност (ДС) в публичното пространство често се появява митичният образ на страховитата съветска секретна организация от близкото минало КГБ, чиито неидентифицирани представители продължавали да участват в регенето на българския политически пасианс. Две десетилетия след смяната на политическата система темата за специалните връзки между Москва и София в двуполюсният свят на Студената война е обект на разнообразни публицистични публикации с противоречиви твърдения и тълкувания. Интересът към тази проблематика не се ограничава само до естественото любопитство и внимание към деликатните проблеми от близкото минало, за които до промените в Източна Европа изобщо не бе позволено да се говори. В много по-голяма степен темата за КГБ и ДС засяга особено чувствителни въпроси, като баланса или дисбаланса във взаимоотношенията между малката държава и регионалната суперсила в източната част на разделена Европа, наличието на коалиционна култура или на стриктна субординация в рамките на мирновременния военнополитически съюз, границите на позволеното и непозволеното в тайните операции на службите за сигурност... Част от тези въпроси имат непреходно историческо значение, особено когато се разисква една от двете най-древни професии, съпътствали човешкото развитие от създаването на колективни общности и организирана държава.

Специфичните предизвикателства при професионалното проучване на проблематиката за тайните служби са обусловени най-вече от липсата на развита българска научна школа по разузнавателна история, каквато съществува в редица граждански университетски и изследователски центрове от двете страни на Атлантика. Допълнителни затруднения предизвикваше доскоро почти напълно закритият достъп до архивните колекции на органите за сигурност. „Белите петна“ в историческата карта на Държавна сигурност, породени от информационни и методологически пробле-

ми, изискват преди да преминем към по-детайлен прочит и анализ на новоразкритите архивни данни да обсъдим накратко най-важните концептуални аспекти и изследователски инструментариум, с които неизбежно се сблъсква всяко подобно научно изследване.

За секретността и архивите

Всичко свързано със специалните служби в различните обществени системи изначално е третирано на държавно ниво като „загължително табу“ и прикрито под булото на секретността в името на „националната сигурност“. Но дали наистина тези обичайни аргументи са напълно защитими в условията на ефективно гражданско общество и глобална информационна революция, в която близо 80% от интересуващите разузнавателната общност сведения могат да бъдат открити свободно в Интернет? Особено когато става въпрос за исторически прочит, а не за неправомерно изтичане на информация в момент на продължаващо оперативно мероприятие. Темата за секретността има своите неочаквани измерения, дискутирани дори от ръководители на най-елитните разузнавателни и контраразузнавателни организации в съвременния свят.

В края на 90-те години на XX век Сенатът на Съединените щати разгледа проучване на т.нар. „Комисия Мойнихан“ относно ефективността на механизмите за класифициране и декласифициране на информацията, свързана с националната сигурност. Публичен резултат от изводите на сенатската комисия бе книгата на нейния председател, един от изтъкнатите американски политици от втората половина на XX век Дениъл Патрик Мойнихан¹, „За секретността“. През март 2001 г. Дениъл Мойнихан любезно ни представи авторски екземпляр от книгата, като с характерното си чувство за хумор постави на титулната страница свой щемпел с червено мастило Top Secret. Публикуването на този труд на български език бе осъществено година по-късно от Военно изда-

¹ Дениъл Патрик Мойнихан работи в екипа на губернатора на Ню Йорк и кандидат за президент на САЩ Аверил Хариман от 1954 г. и е на отговорни постове в четири последователни администрации (Кенеди, Джонсън, Никсън и Форд). От 1976 до 2000 г. той е сенатор от Ню Йорк. За четвърт век в Конгреса на САЩ е председател или член на пет сенатски комисии. В същото време е бил професор по правителствена политика в Харвард и автор или съставител на 18 книги.

телство. Сред основните изводи на публикацията е определяне на закономерността за обратната зависимост при засекретяване на гържавни документи. Колкото по-голям обем от произвежданата специализирана документация се засекретява, толкова повече се намалява сигурността на защита на действително необходимата класифицирана информация. Сравнителната история на класифициране на правителствени документи в Съединените щати и Европа през последното столетие отчетливо показва и друга закономерност. Тя се разкрива обикновено няколко десетилетия по-късно, при анализиране на достъпните архивни материали. Сред действителните основания за загържане степента на класифицираност на секретни документи от преходни администрации е нежеланието за разкриване на реални некомпетентни или погрешни управленски решения и гафове на съответните правителствени и политически екипи.

В предговора си от 2008 г. към ново изследване за шпионажа бившият директор на Централното разузнаване на САЩ Джордж Тенет (1997 – 2004) припомня дилемата за секретността сред ръководителите на разузнавателната общност: „Всеки директор на ЦРУ се изправя пред предизвикателството да избира между секретността и правото на американската общественост да знае какво прави правителството. Тайните са необходимата валута на разузнавателната професия и запазването на конфиденциалните източници и специалните методи е официално задължение на всеки служител на ЦРУ. За съжаление има определени примери, когато секретността е потърсена, за да отхвърли знанието за информация, която отдавна е загубила своята чувствителност, но е жизнено важна за общественото разбиране и оценка. Подобна злоупотреба със секретността може да допринесе за дефектни политически решения, необуздани спекулации за дейността на ЦРУ и подвеждащи исторически летописи“.² В подобен смисъл звучат думите на бившия директор на британската контрразузнавателна служба МИ-5 Стела Римингтън (1992 – 1996): „Крайната секретност вреди на нашите жизненоважни тайни служби много повече, отколкото ги предпазва. Ако през двадесет и първи век искаме да си осигурим

² Tenet, George. “Foreword”. – In: Robert Wallace and Keit Melton, *Spycraft*, (New York: A Plume Book, 2009), p. XIV.

подкрепата и разбирането на обществеността, трябва да поемем риска да сме много по-отворени“.³ Всъщност „задухисната“ история за създаването на посочените две книги е убедително потвърждение на изложените становища на Джордж Тенет и Стела Римингтън. В продължение на една година удостоената с рицарско звание бивша „първа дама“ на британското контраразузнаване е подложена на натиск с цел да оттегли ръкописа на мемоарите си.⁴ Поучителен е и разказът на бившия шеф на оперативно-техническата служба в ЦРУ Робърт Уолъс. Контролните органи на ЦРУ получават ръкописа на книгата му „Шпионският занаят“ през септември 2005 г. и в продължение на две години съзнателно бавят съгласието си за публикация. Първоначалното предложение за публикуване е само за първите 34 стр. от 774 страници ръкопис! Едва след задвижване на юридическа процедура за доказване несъстоятелността на изложените официални становища е дадено разрешение за публикуване на целия материал.

В процеса на декласифициране на правителствени документи активна роля играят представителите на неправителствени организации и експертни групи. Твърде показателен и насърчителен е примерът с колегите от независимия Архив за национална сигурност във Вашингтон. Бих споменал изрично имената на Том Блантън, Малкълм Бърн, Джон Прагос, Джефри Ричелсън, които умело използваха в последните две десетилетия клаузите на Закона за свобода на информацията (FOIA), за да отправят огромен брой настойчиви искания за разсекретяване на ключови документи на американските специални служби с важно историческо съдържание. Сходен, но значително по-сложен опит имат представители на неправителствени организации в Русия, като Никита Петров от сдружение „Мемориал“ – един от най-усърдните изследователи на историята и организационното развитие на КГБ.

Ефективни резултати дават съвместните усилия на международни изследователски мрежи от учени и експерти. В рамките на международния Паралелен исторически проект за НАТО и Варшав-

³ Римингтън, Стела. Обществена тайна. Автобиография на бившия главен директор на МИ5, (София: Сиела, 2001), с. 10.

⁴ „Не би било преувеличение, ако кажа, че в края на цялата история дори аз, печената служителка на Уайтхол, започнах да се усещам преследвана, сплашена героиня на Кафка, задушена от бюрокрация, чиито методи и цели не могат да се отгатнат.“ – Обществена тайна, с. 9.

ския пакт със седище в Цюрих през изминалото десетилетие публикувахме многобройни документални колекции от разнообразни източно- и западноевропейски национални архиви. В процеса на издирване и обнародване на документи на Организацията на Варшавския договор някои военни архивисти поставиха спорния казус за наличието на ограничения в съответствие с чл. 3 от Протокола за прекратяване дейността на военните структури на пакта (25 февруари 1991 г.). Действително в чл. 3 има клауза за обнародване на документи едва след съгласие на всички страни членки на организацията⁵. В хода на последвалата професионална дискусия бе доказано, че от самото начало това задължение е юридически неиздържано и поради това неизпълнимо. Сред подписалите Протокола от 25 февруари 1991 г. не са две от участвалите във Варшавския договор държави – Албания (прекратила формално своето участие през 1968 г.) и Германската демократична република (ГДР), която към датата на подписването на документа вече е в състава на обединена Германия. Броени месеци по-късно прекратяват самостоятелното си съществуване и други юридически субекти – СССР и Чехословакия, разпаднаха се на съставни държавни формирания. Редица документални колекции, свързани с общата история на Варшавския пакт, могат да бъдат свободно ползвани след 1991 г. в държавните архиви на бившите съветски републики.⁶ Друг характерен пример е спорадичното разкриване през 1992 – 1995 г. на особено ценни документи от архива на ЦК на КПСС без каквото и да е съгласуване с бившите съюзници от Варшавския пакт. Сред тях попаднаха редица конфиденциални материали на източноевропейски правителства, включително и строго секретна докладна записка от българския министър на отбраната ген. Добри Джуров от 1978 г., която близо 15 години след това продължаваше да бъде със статут на класифицирана информация в Държавния военноисторически архив във Велико Търново. Понякога изключително интересни секретни материали

⁵ Грибков, Анатолий. Судьба Варшавского Договора: Воспоминания, документы, факты, (Москва: Русская книга, 1998), с. 198 – 200.

⁶ Голям брой директивни и оперативни документи на КГБ също могат да се видят в държавните архиви на трите балтийски републики (Латвия, Литва и Естония). Наскоро украинското правителство обяви, че до края на 2009 г. ще предостави достъп до всички документи на КГБ в своите архиви.

ли се появяват в частни архивни колекции, както бе случаят с богатия личен архив на ген. Дмитрий Волкозенов, предаден след смъртта му през 1995 г. в Конгресната библиотека във Вашингтон. Да не говорим за сензационните записки на Василий Митрохин и Александър Василичев.

През последното десетилетие представители на нашата неправителствена Българска изследователска група за Студената война имахме възможност да проучим голям брой материали от Архива на Министерството на вътрешните работи. В периода 1997 – 2006 г. ние прегледахме и подбрахме над 30 000 страници архивни документи, голяма част от които бяха предложени за разсекретяване от няколко последователни министри на вътрешните работи – Богомил Бонев, Емануил Йорданов, Георги Петканов и Румен Петков, следвайки действащата към всеки момент правнонормативна рамка и процедури. За нас бе очевидно, че става въпрос за огромно количество нови материали, които не могат да бъдат изследвани в детайли дори при този сравнително дълъг период от време⁷. По тази причина, още от самото начало бе възприет един относително надежден метод на работа за подбор на извадков принцип. В извадката се включват характерни и определящи представителни материали от всички достъпни фондове за целия период на Студената война, за най-съществените разузнавателни и контраразузнавателни дейности и направления с цел представянето, ако е възможно, на най-важните и неизвестни моменти в историята на българските специални служби за период от около половин век. При анализа на проучената документация ясно се откроява важното значение за историческото познание на огромния масив от материали от „служебните архиви“, въпреки че в общественото пространство много по-голямо любопитство предизвикат конкретни детайли от т.нар. „оперативни досиета“. Всеки отделен исторически казус допълва общата картина, но избирателното му генерализиране може да я изкриви или подмени.

В работата по издирването, подбора и анализа на документацията на българските специални служби се включиха редица колеги от

⁷ Например само документите в архива на МВР за следствените и задържаните в затвори и трудови лагери след 1944 г. (фондове 6, 12, 23 и 63) са с общ обем от над един милион страници (около сто линейни метра). Очевидно са необходими години, за да бъдат подробно изследвани.

различни организации, сред които бих искал специално да подчертая ролята на доц. Костадин Грозев от Историческия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ и ст. н. с. полк. Станчо Станчев – началник на Центъра за военна история при Военна академия „Г. С. Раковски“. Разчитахме също на професионалното съдействие на служителите от Служба „Информация и архив“ на МВР, сред които бих искал да посоча Серафим Стойков, Данаил Данаилов, Иван Комитски, Ян Хаджиниколов, Деян Деянов, Славчо Славчев и Красимира Калчева. След създаването на „Комисията по досиетата“⁸, в съответствие с новите законови разпоредби от декември 2006 г. поискахме и получихме разрешение за проучване на допълнителни документални колекции по темата за взаимодействието между КГБ и ДС. В периода юли 2008 – юни 2009 г. прегледахме близо 10 000 нови документи от служебните архиви на МВР и НРС. В хода на проучванията възникна инициативата за подготовка на представително документално издание по темата (КГБ и ДС – връзки и зависимости. 1950 – 1991), което излиза от печат паралелно с публикуването на настоящето изследване. След като преди три десетилетия започнахме заедно първите си стъпки на професионални историци, сега отново имаме възможност за ползотворно сътрудничество с колежата Татяна Кирякова, член на КРДОПБГДСРСБНА.

През изминалите две десетилетия допълнително бяха проучени редица документи, свързани с външнополитическото и военното разузнаване, които се съхраняват в Централния държавен архив, Дипломатическия архив на Министерството на външните работи и Държавния военноисторически архив във Велико Търново. Някои важни материали бяха открити в личните архивни фондове на български министър-председатели (Георги Димитров, Васил Коларов, Тодор Живков). Други интересни документи на български премиери (Вълко Червенков и Антон Югов) се появиха неочаквано в първите години след ноември 1989 г. От секретна каса на отдел „Деловодство“ на ВС на БСП през есента на 1991 г. се разкриха папки с материали, намерени (съгласно конфиденциална докладна записка до Тодор Живков) в личните сейфове на Червенков и Югов след снемането им от всички държавни и партийни постове през 1962 г. Сред тези материали имаше и 16 неизвестни до този момент папки с

⁸ Комисия за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на БНА (КРДОПБГДСРСБНА).

кореспонденция на Г. Димитров със съветски учреждения, включително и много донесения на съветското военно и политическо разузнаване за периода 1941 – 1946 г.

За по-пълно изясняване комплексната картина на следвоенната разузнавателна история е необходимо също съпоставяне на достъпните документални свидетелства за дейността на специалните служби на суперсилите и някои европейски държави⁹. За съжаление, се налага да припомним още веднъж, че е твърде трудно да се засече и сравни съществуващата национална документация със съответните материали на КГБ или на западните специални служби. Същевременно почти всички, отнасящи се до периода на Студената война документи в гръцките и турските архиви продължават да бъдат недостъпни и засекретени дори за местните изследователи¹⁰.

Проучването на архивните колекции има първостепенно значение за изясняване на темата, но към документалните масиви трябва да се подхожда внимателно и с отчитане на историческия контекст. Когато става въпрос за официална държавна документация от годините на „реалния социализъм“, не е излишно да се припомни известният афоризъм, че формалната публична статистика от това време нерядко се гради на т.нар. „стъкмистика“, израз на йерархическо съобразяване на всички последващи властови равнища със субективната воля на съответния управник. Макар отчетите и информацията на службите за сигурност да са много по-открителни и достоверни от публичните послания, те също използват методиката на конюнктурно съобразяване и „отражение“ на актуалните настроения и помисли на висшестоящите, особено когато се касае за отчитане на възложени „от горе“ задачи. По силата на своето собствено възпроизводство и стремеж за разширяване на влиянието си, държавната администрация произвежда документация, част от която няма разумно и целесъобразно обяснение. Това в

⁹ Този подход на паралелно представяне на документи с различен национален и ведомствен произход бе наречен метод на „документалната мозайка“.

¹⁰ През 2003 – 2004 г. в Турция бе дискутиран „наболелият“ въпрос за окончателно разсекретяване на целия документален масив от времето на Османската империя, но изрично бе посочено, че военни и разузнавателни документи от периода на модерната турска държава не могат да бъдат предавани в държавните архиви. Архивната документация на създадената с секрет № 2 421 от 9 май 1953 г. гръцка разузнавателна служба (КУР, а от 1986 г. ЕУР) също продължава да е изцяло недостъпна за изследователи – Dimitracos Panagiotis. „Greek Military Intelligence and the Turkish “Threat” during the 1987 Aegean Crisis“, *Journal of Modern Greek Studies*, (John Hopkins University Press, 2007), № 1, p. 99 – 100.

много по-голяма степен се отнася за затворените йерархически системи, до които обществеността – а нерядко – и правителственият контрол няма достъп. Механизмите за управление на системата за отбрана и сигурност в периода на Студената война са изключителен пример за това. Единственият инструмент за осъществяване на контрол върху дейността на специалните служби е бил изграден на основата на персонални йерархични взаимоотношения.

Тематичното проследяване на конкретни действия или намерения може да бъде улеснено при наличието не само на „крайни продукти“, но и на предходни варианти на чернови, алтернативни проучвания и съхранени стенограми от закрити експертни дискусии. Историята на създаване на един официален документ може да се окаже не по-малко интересна и значително по-богата от неговото собствено съдържание. Особено полезна е възможността за сравняване и „засичане“ на интересуващите ни факти и събития от различни източници и гледни точки. Добър пример в това отношение ни предостави подготовката на сборник с документи и материали на бившия американски посланик в София от края на 70-те години (и анализатор в Руския отдел на ЦРУ десетилетие по рано) Реймънд Гартхоф. Когато през 1998 г. имах възможността да представя на г-р Гартхоф новоразкритата стенограма на интересна негова беседа с българския външен министър Петър Младенов, той инициира разсекретяването на три свои шифрограми до Държавния департамент на САЩ по повод същата среща. В допълнително интервю бившият американски посланик разказа съществени детайли, разкриващи нови аспекти от историята на българо-американските отношения, които по обясними причини са били спестени в информацията за водените разговори. Нерядко подобни нюанси и детайли остават безвъзвратно загубени при изследване на конкретната проблематика, особено когато се отнася за историята на секретните служби.

За методологията и историографията

Първият възможен проблем, който възниква в дискуссионен план, дори преди уточняване на методологическите методи и инструментариум, е за различните интерпретации на специализираната

терминология в съвременната разузнавателна практика. Конфликтращата природа на противоречащите си тълкувания на използваните от службите за сигурност специални термини и обозначения може да бъде показана дори само с два от най-характерните примери. В популярната книжнина и в медиите често не се правят различия между основни понятия като кадрови служител, агент, информатор, доверителна връзка и т.н. В справочно издание, фигуративно озаглавено „Речник на офицера от КГБ“, известният „архивар“ от КГБ Василий Митрохин предлага 28 различни понятия за агент, използвани от разузнавателните органи на СССР. Сред тях са например агент за влияние, вербовчик, боевик, дезинформатор, документалист, информатор, куриер, маршрутник, наводчик, нелегал, проводник, разработчик, радист, съдържател на конспиративна квартира или пощенска кутия. Допълнително в контрразузнавателната работа КГБ използва още някои подобни понятия, като агент-провокактор, двойник, съкилийник, закордонник, опознавател и др.¹¹ Подобно „разнообразие“ несъмнено усложнява възприемането и обяснението на еднозначната схема „агент-доносник“, каквато битува в началото на прехода дори в българския парламент. За съжаление, произвеждането на анонимки и доноси срещу колеги и приятели в годините на комунистическо управление не е патент единствено на репресивните органи, макар че това е сред основните инструменти за насилие и контрол, използвани от тях. Нито е изобретение на управляващата партийна бюрокрация, която обикновено се вживява в ролята на носител на „единствената правилна истина от последна инстанция“. Прегледът на някои документални колекции в българските държавни архиви разкрива немало документални свидетелства за доноси и инсинуации, инициирани самостоятелно от „безпартийни“ представители на „художествено-творческата и научна интелигенция“ поради обясними (но не оправдаеми) чувства на завист и лични амбиции.

Друго обръкване в масовото съзнание създава неправилната интерпретация на специфичния термин „активни мероприятия“. Много често в популярни журнални публикации този израз се разбира като „мокри дела“ (т.е. убийства, отвлечения, физически диверсионно-поддривни акции и терор). В действителност в профе-

¹¹ Mitrokhin, Vasily (Ed.). KGB Lexicon. The Soviet Intelligence Officer's Handbook, (London: Frank Cass, 2002), p. 3 – 7, 149 – 154.

сионалния лексикон на НКВД/КГБ има специално определение за изброените „крайни действия“ – „остри мероприятия“. Западният аналог на подобни действия на службите за сигурност е „тайни операции“ (covert actions). Първата официална дефиниция за „тайни операции“ на ЦРУ е формулирана в директивата на Съвета за национална сигурност на САЩ за „психологическа война“ от 18 юни 1948 г. (NSC/10/2). Съгласно документа, става дума за следните основни действия срещу СССР и други вражески държави или групировки: „пропаганда; икономическа война; превантивни операции, включително саботаж, евакуация или взривяване; подрибни операции, включително подкрепа за нелегални съпротивителни движения... и подкрепа на местните антикомунистически елементи в застрашените страни от свободния свят“. За пръв път в NSC/10/2 е използвано понятието за „бели“ (явни) и „черни“ (тайни) операции. През 1951 г. директорът на ЦРУ ген. Уолтър Бедел Смит предлага нов вариант на директива за „Тайни операции и нелегални действия“, а през 1954 г. неговият приемник Алън Дълес допълва концепцията за „бели“, „сиви“ и „черни“ пропагандни разузнавателни операции¹². При управлението на президента Линдън Джонсън в началния период на Виетнамската война е създаден специален правителствен кризисен „Комитет 303“, отговорен за утвърждаване на „тайните операции“. В рамките на четиригодишния мандат на администрацията на Джонсън са утвърдени общо 192 „тайни операции“ на ЦРУ, включително подготовка на преврати и покушения срещу ръководители на чужди държави. Модерното разбиране за „тайни операции“ е описано в книгата „Разузнаването: от тайните към политиката“ на бившия заместник-директор на ЦРУ Марк Лоуентал (2002 – 2005) като: „операции между мира и войната“.¹³

Осъществяване на „остри мероприятия“ от НКВД/КГБ с организиране на отвличания и убийства на политически противници и „изменници“ на територията на чужди държави е описано за пръв път детайлно от ген. Павел Сугоплатов. Вероятно защото става

¹² Foreign Relations of the United States, 1945 – 1950, Emergence of the Intelligence Establishment, (Washington DC: USGPO, 1996), Docs. 288 – 292; 1950 – 1955, The Intelligence Community, (Washington DC: USGPO, 2007), Docs. 2, 38, 181, 192.

¹³ Най-новото издание на книгата (Mark Lowenthal. Intelligence: From Secrets to Policy, Washington DC: CQ Press, 2008) бе представено от автора на авторитетна конференция по „разузнавателно образование“ в Мерилендския университет в края на май 2009 г.

въпрос за най-грижливо пазените тайни в историята на съветското разузнаване, мемоарите на Судоплатов предизвикаха силна негативна реакция от страна на бивши ръководители на КГБ, като ген. Вадим Курпиченко. В последните години в Русия бяха публикувани автентични инструктивни документи на съветското партийно ръководство, които ясно формулират целите на строго секретните подразделения на КГБ, чиито най-важни специални задачи са планиране и осъществяване на „диверсии и терор в капиталистическите страни“. Сред главните задачи на специалния „Дванадесети отдел“, преобразуван през март 1954 г. в „Тринадесети отдел при Първо главно управление на КГБ“, са: „осъществяване на терористични действия срещу най-активните и злобни врагове на Съветския съюз – дейци на чуждестранни държави, особено опасни чуждестранни разузнавачи, главатари на емигрантски организации и изменници на родината“.

В някои официални руски публикации се твърди, че „острите мероприятия“ са продукт на предходна епоха от времето на сталинизма и са напълно прекратени през 1959 г., след последните терористични действия срещу лидери на емигрантските организации в Западна Европа ОУН (Организация на украинските националисти) и НТС (Народно-трудов съюз). В действителност секретният „Тринадесети отдел“, преобразуван през 1966 г. в Отдел „В“, а от 1976 г. прехвърлен в Управление „С“ на ПГУ-КГБ, планира през 60-те и 70-те години редица диверсионни операции в Западна Европа и Северна Америка в случай на война.¹⁴ В научната и мемоарна литература подробно е описана десантно-поддривната операция на специалните части на КГБ (групи „Зенит“ и „Гръм“) по овладяване президентския дворец в Кабул през декември 1979 г. и убийството на афганистанския ръководител Хафизула Амин.

Подобно на ветераните от КГБ, бившите ръководители на българското външнополитическо разузнаване категорично отричат планирането и провеждането на „остри мероприятия“ в чужбина, с изключение на добилия широка известност случай с отвлечането на Борис Арсов през 1974 г. За пръв път през 2007 г. разследващият журналист Христо Христов представи данни за наличието на сходно на „Тринадесети отдел“ на ПГУ-КГБ звено в българското външ-

¹⁴ Себер, Александр. История КГБ, (Москва: Алгоритм, 2008), с. 54 – 65.

нополитическо разузнаване – Шестнадесети отдел (остри мероприятия), за чиято история и дейност все още не се знае нищо.¹⁵ За позициите на ръководството на българските специални служби по темата особено характерно е изказването на министъра на вътрешните работи Ангел Солаков пред семинар за работата на разузнаването на 23 май 1969 г.: „Активните мероприятия представляват широк регистър от най-невинните до най-острите... Между другото, крайно време е да изпълним няколко смъртни присъди, произнесени от българския съд на изменници-разузнавачи от Първо управление. Ето ви пример на едно по-остро мероприятие“.¹⁶

Други специфични термини, кодирани названия и съкращения, използвани от съветските и българските служби за сигурност, бяха разкрити в някои публикации от последните години, посочени в приложената библиографска справка. Вече сме в състояние да направим разграничение между дело за оперативна разработка (ДОР), издирване (ДОИ), наблюдение (ДОН) или проверка (ДОП). Част от използваните в разузнавателни или контрразузнавателни операции професионални абревиатури се обясняват при всеки конкретен случай, описан в последващото изложение.

В чисто методологически план част от публикациите за секретните служби, появили се през последните две десетилетия у нас, имат един общ недостатък – изграждане на предварително предпоставени авторски конструкции и хипотези, към които се „прилагат“ необходимите и удобни документални и фактологични аргументи. Твърде малко автори използват основополагащите методи и инструменти на модерната историческа наука, като критичният сравнителен исторически подход и съпоставяне по възможност поне на два-три различни архивни източници. От научна гледна точка едновременно некоректно е съзнателно да се пренебрегват „неудобните“ факти или пък да се предлагат хипотези на базата на единично подобрени факти, а понякога без каквато и да е документална основа. В известен италиански политически трилър от 70-те години на XX век героят на Джан Мария Волонте свидетелства красноречиво: „Няма неудобна истина. Всяка истина е революционна“.

¹⁵ Христов, Христо. Двойният живот на агент „Пикадили“, (София: Икономедиа, 2007), с. 66 – 67.

¹⁶ Архив на МВР, София, ф. 1, оп. 10, а.е. 457, л. 4 – 5.

Доскоро предпочитана теза в историческата колегия бе, че трябва да мине поне половин век преди да се „твори“ летописа на събитията от най-близкото минало. Неочакваният „взрив“ от новоразкритата архивна документация в страните от Източна Европа и разбираемият стремеж на обществеността в тези страни да си обясни и изгради правдива картина за процесите и явленията, които са определяли техните собствени съдби, не може да бъде пренебрегван. От методологична гледна точка навярно една от възможностите да се освободим от прекалено прибързани и пристрастни оценки е да се постареем да разглеждаме описваните събития сякаш са се случили в друг, по-отдалечен от нас времеви преход. И днес още, с двестагодишна давност, продължават споровете и дискусии за характера и последициите от „термидорианските“ и „якобински“ ексцесии на Великата френска революция от 1789 г. При изследване на персонажи и събития с по-голяма историческа дистанция обаче по-лесно потискаме спонтанните емоционални реакции и пристрастия.

Нерядко в масовите публикации се отдава предпочитание на сензационно-ефектни, познавателно-просветителски, юбилейно-церемониални или морално-дидактични подходи пред задълбоченото и балансирано научно дирене и познание, заклеявявано впрочем преди повече от две десетилетия като проява на „буржоазен обективизъм“. Понякога чуваме призови от именити художествени творци (например в интервю на Стефан Цанев в „Труд“ от 2 май 2009 г.) да се отдава предпочитание на „увлекателното“ писане пред „педантичния немски изказ“, което има, разбира се, своите основания за спечелване на читателския интерес. Само че „педантичният немски изказ“ е в основата на съвременните неопозитивистки и ревизионистки школи, които са съставна част от разбиранята за историята като наука, подобно на други социални науки, изградили се в индустриалната и слединдустриална епоха. Докато „интересното писане“ често е характерно за т.нар. „политически романи“ и „конспиративни теории“, които несъмнено поддържат драматургично напрежение и „съспенс“, но са далеч от критериите на модерната историческа наука.

През последните двадесет години в отговор на значителния обществен интерес към проблематиката за политическите ре-

пресии в следвоенния период бяха издадени многобройни трудове за системата на държавно насилие и службите за сигурност. Те биха могли да бъдат разделени в три основни категории – документални сборници; мемоаристика; научни и публицистични изследвания. Въпреки големия брой публикации, част от тях не са лишени от редица слабости и празноти. Документалните сборници имат предимно тематичен характер. Все още почти няма цялостно представително документално издание за структурите, задачите, методите, средствата и операциите на разузнавателните служби. Обяснимо е, че повечето документални публикации са посветени на вътрешнополитическите аспекти в дейността на Държавна сигурност – политическите репресии и ролята на службите като средство в ръцете на комунистическата партия при осъществяването на пълния ѝ контрол над страната. Що се отнася до външните аспекти в тайните операции на Държавна сигурност – общественият интерес е ориентиран преимуществено към въпроса за борбата срещу българската политическа емиграция в чужбина. Сравнително слабо внимание се отделя на проблеми от регионалната и международна история в годините на двуполюсна конфронтация¹⁷. През последните десет години нашата Българска изследователска група за Студената война публикува в сътрудничество с Паралелния исторически проект за НАТО и Варшавския пакт (РНР) и с Международния исторически проект за Студената война (CWIHP) осем документални сборника (шест от които на СД-РОМ носител) и още четири документални колекции във виртуалните архиви на споменатите международни проекти¹⁸. В тях за пръв път бяха публикувани над 300 разсекретени документи на български разузнавателни и контраразузнавателни служби.

Мемоарната литература по темата съдържа две противостоящи едно на друго направления. От едната страна са спомените – писмени и устни свидетелства на жертвите, преживели репресии и

¹⁷ Показателно е, че в последните години все повече чуждестранни колеги проявяват интерес към работа в български архиви при проучване на международни проблеми, какъвто бе случаят с дисертацията на д-р Лоренц Лутхи за Йейлския университет – Luthi, Lorenz. *The Sino-Soviet Split. Cold War in the Communist World*, (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008).

¹⁸ Вж. Интернет страниците на Parallel History Project on Cooperative Security в Цюрих (www.php.isn.ethz.ch) и Cold War International History Project във Вашингтон (www.cwihip.org).

издевателства в затвори и трудови лагери. Те са твърде емоционални, накъсани, често противоречащи си, хиперболизирани и неточни. Голяма част от тези мемоарни документи изискват допълнителни проучвания и уточнявания от изследователите. Другата част спомени са на ръководители и функционери на секретните служби. Нерядко мотивите за тяхното създаване са изграждане на убедителна защитна пледоария пред съда на обществото, търсене на своеобразна индулгенция за собствената вина. Част от тази мемоарна литература съдържа професионално прикриване и манипулиране на част от истината, поради което също изисква твърде внимателен прочит между редовете на написаното и добросъвестна проверка с автентичните данни. Доста интересни са детайлите, които се появяват в спомените на някои дейци на външнополитическото и военното разузнаване, посочени в списъка с използвана литература. Техните свидетелства в редица отношения са съзнателно обобщени и лишени от съществени конкретни детайли, смятани от тях все още за обект на професионална тайна. Изключително рядко при подготовката на мемоарни публикации се търси допълнителна редакторска или консултантска експертиза от професионални историци, каквато е обичайната практика в страните от Западна Европа и Северна Америка. Това нерядко води до хронологични и фактологични обърквания и остарели, клиширани и неверни твърдения и обяснения за исторически събития и личности. Характерен е примерът с публикацията през 2006 г. на депозирани през 1987 г. обстоятелни спомени на бившия директор на Държавна сигурност и министър на вътрешните работи Руси Христов, които съдържат твърде много хронологични грешки и неточности. Те лесно можеха да бъдат обяснени и коригирани при наличие на сериозна научна редакция.

В съвременната българска историография в предходното десетилетие рядко се появяваха самостоятелни научни публикации за историята на разузнавателните и контрразузнавателни служби в годините на Студената война, основани на разнообразни документални материали. Публикуваните няколко монографични издания (например на г. н. Бончо Асенов и г. н. Димитър Иванов) имат по-скоро характер на обобщени справочни и учебни пособия. Библиографската справка, приложена в края на книгата, дава достатъчно нагледна представа за все по-забележима тенденция на повишен

интерес към тази сложна проблематика и все по-често позоваване на новоразкрити архивни данни (например в книгите на Веселин Ангелов и Момчил Методиев¹⁹).

Няколко на брой са публикациите на български автори, които разглеждат действията на чуждестранни разузнавателни служби на българска територия и отношенията им с българските органи за сигурност. Сред тях се открояват проучванията на Витка Тошкова, Валентин Александров и Николай Котев.²⁰ Един от дългогодишните изследователи на присъствието на съветското разузнаване в България по време на Втората световна война е проф. Негю Недев, а свой оригинален принос с привличане на новоразкрити документи от руските архиви има също д.и.н. Луиза Ревякина. Наскоро излезе поредното задълбочено монографично изследване на проф. Людмил Спасов за българско-съветските отношения до края на Втората световна война.²¹ За съжаление, темата за контактите и взаимодействието между МГБ/КГБ и ДС в следвоенния период е останала напълно извън полезрението на българската историопис. Въпросът за „съветските съветници“ (главно за периода 1944 – 1949) привлича повече внимание, но поради липсата на достатъчно автентични данни няколкото публикации съдържат фрагментарни сведения, нерядко с допускане на фактологични грешки (например някои автори продължават неточно да споменават имената на „Леонид Филатов“ или „Владимир Чернов“). Проблематиката на българско-съветските отношения в годините на Студената война е обект на по-интензивни дискусии в рамките на няколко международни изследователски проекти²², но все

¹⁹ Представянето на отделните управления на Държавна сигурност само на основата на кратките исторически справки към техните архивни фондове или единствено чрез секретните решения на ЦК на БКП създава обаче предпоставки за неточности и схематични оценки.

²⁰ Александров, Валентин. България и тайната война – австро-унгарското и германско разузнаване в България, 1914 – 1944, (София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 1992); Тошкова, Витка. „САЩ и България (септември – декември 1944 г.): разузнаване и дипломация“, Военноисторически сборник, 1993, № 2, с. 89 – 123; „САЩ и България (януари – септември 1945 г.): разузнаване и дипломация“, Военноисторически сборник, 1993, № 5, с. 86 – 105; Котев, Николай. Война без правила. Британското разузнаване в България (1939 – 1945), (София: ИМО „Св. Георги Победоносец“, 1994).

²¹ Спасов, Людмил. България и СССР, 1917 – 1944, (Велико Търново: Фабер, 2008).

²² България в сферата на съветските интереси. Българо-руски научни дискусии, (София: Академично издателство „Марин Дринов“, 1998); България между Европа и Русия, (София: Българска сбирка, 1998); Българо-съветски политически и военни отношения, т. 2, 1941 – 1947. Статии и документи, (София: Военно издателство, 1999); България и Русия през XX век, (София: ИК Гутенберг, 2000).

още историческата наука продължава да е длъжник на обществото за появата на комплексно монографично проучване.

Чуждата историография обръща твърде малко внимание на историята на българските служби за сигурност в сравнение с публикациите за други подобни служби на държави от Варшавския договор.²³ Това може да се обясни с липсата на достъп до автентична архивна документация, както и със съществуващите предпоставени тези и схеми (като например едностранчивата визия за Тодор Живков единствено като брутален диктатор и вечно послушна марионетка на Кремъл). Историята на българското разузнаване се илюстрира в световната историография с два единствени примера – „българският чадър“ и „българската следа“; и дори те се представят за отдавна приключили и безспорно доказани случаи. Доста показателен пример е описанието, дадено в електронна Интернет публикация на т.нар. „Енциклопедичен справочник на Студената война“ (Cold War Guide Encyclopedia) от 2004 г.: „ДС: Държавна сигурност – една от най-опасните тайни служби. ДС вършеше мръсната работа на КГБ. Често нейните хора убиваха, подкрепяха тероризма и търговията с наркотици“.

Някои бивши ръководители на КГБ като Владимир Кръчков, Леонид Шебаршин, Вагим Курпиченко, Виктор Грушко, Филип Бобков публикуваха свои спомени, в които е отделено място за взаимоотношенията с Държавна сигурност. За всички тях е характерно позоваването на „особено сърдечните връзки“ с българските служби, понякога съпоставени с по-формалните контакти с други източноевропейски страни, например Полша. Що се отнася до ефективността на сътрудничеството и взаимодействието с ДС, бившите ръководители на съветското разузнаване обикновено поставят българските служби след източногерманските и чехословашките. Както пояснява в спомените си Виктор Грушко, това се дължи предимно на стратегическите приоритети и разпределението на задачите. ЩАЗИ има съществен принос чрез големия брой агенти в Западна Германия за придобиване на ценна разузнавателна инфор-

²³ Разширен историографски преглед на редица нови публикации за първото следвоенно „сталинско“ десетилетие е направен в предговора на подготовения за печат сборник „Сталинският терор в Източна Европа“ – Kevin McDermott and Matthew Stibbe, „Stalinist terror in Eastern Europe: Problems, Perspectives and Interpretations“. – In: Stalinist terror in Eastern Europe, (Manchester: Manchester University Press, 2009 – Manchester University Press, 2010).

мация за „главния противник“ (САЩ и НАТО), докато основното внимание на българското разузнаване е насочено към регионалната сила на Балканите – Турция. От средата на 50-те години на ХХ век Балканите заемат по-второстепенно място в стратегическите планове на Москва и Вашингтон в сравнение с Централна и Западна Европа, считани при евентуална глобална война за „първоешелонен“ театър на военни действия. От представителите на КГБ в България за близо половин век единствено бившият заместник-началник на съветското контраразузнаване (ВГУ) ген.-лейт. Вадим Удилов, пребивавал в София в средата на 60-те години, споделя в мемоарите си интересни данни за съвместни операции с българските контраразузнавателни органи.²⁴

Някои показателни политически оценки за взаимоотношенията и субординацията между КГБ и ДС могат да бъдат намерени в новоразкритите архиви на българските специални служби. Особено типично за историческия период е характерно изказване на Тодор Живков при среща с председателя на КГБ Юрий Андропов в София в края на ноември 1969 г. В секретна информация за срещата месец по-късно министърът на вътрешните работи Ангел Солаков пресъздава красноречивото изявление на българския партиен и правителствен ръководител: „Др. Живков увери гр. Андропов, че Държавна сигурност е филиал на КГБ на Съветския съюз“.²⁵ Припомнянето на тази „крилата фраза“ от началници на ДС дори десетилетие по-късно показва, че не става въпрос толкова за конюнктурно дипломатично подмазване, колкото за вътрешно убеждение у ръководния състав на ДС и МВР за „общата кръвоносна система“ на съветско-българските отношения. В докладна записка до министъра на вътрешните работи Димитър Стоянов след визита в Москва през юли 1978 г. началникът на Шесто управление на ДС ген.-лейт. Петър Стоянов отново формулира вариация на прословутата фраза: „Изказах нашите уверения, че ще направим всичко, зависещо от нас, за да изпълним указанията на гр. Тодор Живков да станем достоен филиал на КГБ“.²⁶

Въпреки ограничения и твърде избирателен достъп до архивите на руските специални служби, в последното десетилетие бяха публику-

²⁴ Удилов, Вадим. „Добудьте шифры“, Военные знания, Москва, 1995, № 4, с. 18 – 19; № 5, с. 15; Удилов, Вадим. Записки контрразведчика. Взгляд изнутри, (Москва: Ягуарь, 1994).

²⁵ Архив на НРС, София, ф. 9, оп. 2, а.е. 813, л. 4.

²⁶ Архив на МВР, ф. 1, оп. 12, а.е. 40, л. 16.

кувани няколко изключително подробни и ценни исторически справочника за развитието на структурата, функциите и дейността на КГБ и предшестващите организации (ВЧК, ОГПУ, НКВД, НКГБ, СМЕРШ, МГБ, КИ), сред които се откроява детайлното проучване на Александър Кокурин и Никита Петров²⁷. Появиха се задълбочените изследвания на Александър Колпакиди и Дмитрий Прохоров за съветското външнополитическо (ПГУ) и военно (ГРУ) разузнаване.²⁸ По инициатива на бившия директор на Службата за външно разузнаване (СВР) на Русия акад. Евгений Примаков, в средата на 90-те години на ХХ век бяха подготвени някои комплексни трудове за история на руското и съветското разузнаване.²⁹

В същото време редица руски издания продължават да възпроизвеждат неуточнени и спорни примери, извлечени от съмнителни медийни публикации. Твърде анекдотичен остава примерът със съзнателната манипулативна публикация на бившия генерал от КГБ Михаил Любимов за митичната тайна операция „Голгота“, планирана още по времето на Андропов. Брошурата шокира руската общественост в средата на 90-те години с твърденията, че създаването на „дисидентски движения“, „перестройката“ и дори разпадането на Съветския съюз били прогнозирани и контролирани от всемогъщата организация КГБ.³⁰ Година след излизането на изданието самият Любимов разкри, че е сътворил правдоподобна литературна мистификация именно с цел да провокира „пост-перестроечните демократи“ в Русия. Някои медии обаче коментираха, че е трудно да се допусне наличие на чувство за хумор у един генерал от КГБ!

През последните десетилетия все по-голямо значение в съвременната американска и европейска историография придобива използването на допълнителни „вербални анкети“ с личности, участвали в описваните събития. Заедно с използването на електронни статис-

²⁷ Кокурин, Александър и Никита Петров. Лубянка: ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МВД-МГБ-КГБ. Справочник (Москва: Международный фонд „Демократия“, 2003), с. 763.

²⁸ Колпакиди, Александър и Дмитрий Прохоров. Империята ГРУ: Тайните на руското военно разузнаване, (София: Издателска къща Труд, 2001); Колпакиди, Александър. Энциклопедия военной разведки России, (Москва: Астрель, 2004); Прохоров, Дмитрий. Разведка от Сталина до Путина, (Санкт Петербург: Нева, 2005).

²⁹ Очерки истории внешней разведки России, т. 1 – 4, (Москва: Международные отношения, 1999); т. 5, (Москва: Международные отношения, 2003); т. 6, (Москва: Международные отношения, 2006). Това е първа официална публикация след строго секретното издание „История советских органов ГБ“ от 1977 г. под редакцията на ген. В. М. Чебриков.

³⁰ Любимов, Михаил. Операция „Голгота“ (Москва: Совершенно секретно, 1995).

тически и социологически методика, този разширен интердисциплинарен инструментариум обогатява историческото познание за съвременната обществена история. Прилагането на т.нар. Critical oral history подход предполага наистина „критичен“ прочит и осмисляне на споделените данни, съпоставени най-малко с два-три други независими източника.

Разчитането на лични свидетелства в особено чувствителна област, каквато е дейността на специалните служби, се натъква на някои разбираеми психологически пречки. На първо място, това се отнася до два заложени още при първоначалното обучение на служителите в службите за сигурност „условни рефlekса“ – императивната забрана за огласяване на каквито и да е данни и манипулативните аналитични способности за интерпретиране на действителните факти. Спонтанният отказ за коментар пред „външни“ лица отразява и специфичните особености на затворената корпоративна общност, която не прощава дори на „своите“ нерегламентирани контакти с медиуми и общественост.

Посочените проблеми при опитите за уточняване на недокументирани исторически събития чрез употребата на лични интервюта могат да бъдат илюстрирани с редица конкретни примери от професионалния авторски опит. Още през 1979 г. имах възможност да проведа специална беседа в София с бившия резидент на съветското военно разузнаване в България ген.-майор Леонид Середга. Магнетофонният запис е съхранил неговата характерна реакция. На всеки един въпрос, свързан с дейността му в България, неизменният отговор – 35 години след Втората световна война – бе: „За това все още не може да се говори“. Ако допуснем обаче, че това е типичната реакция единствено на подозрителен по природа съветски военен, ще изпаднем в погрешен регионализъм. Друг случай от Съединените щати в по-нови дни показва сходна по характер реакция. През ноември 1998 г. при посещение в дома на председателя на американската комисия по военна история Джон Джесъп във Феърфакс, Вирджиния, обърнахме внимание на две от най-висшите военни отличия, окачени на стената. Д-р Джесъп лаконично поясни, че едното отличие е получил по време на Корейската война (1950 – 1953), а другото – при тайна операция на територията на Съветския съюз през 60-те години. Когато бе запитан дали възнамерява след толкова десети-